

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94 (477) "19"/331.101.26

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-35-79-86>**Тетяна Перга**

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАНУ»

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Україна)

e-mail: pergatatiana@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8725-3451>ResearcherID: <https://publons.com/researcher/4311491/perga-tetiana/>**Участь єврейської молоді у фабрично-заводському учнівстві в СРСР
наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр.**

Анотація. Метою статті є розгляд політики СРСР щодо залучення єврейської молоді до шкіл фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) у період першої п'ятирічки (1928–1932 рр.), її причин і наслідків. **Методологія** дослідження базується на аналізі маловідомих і невідомих архівних джерел організації Комзет. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що в українській юдаїстиці ця проблема не досліджена, не дивлячись на широку увагу, яка приділяється вивченню єврейської освіти. **Висновки.** Автор дійшов висновку, що на ФЗУ в СРСР покладалось завдання з виконання як економічних, так і політичних завдань, адже вони мали готувати не лише майстрів і представників молодшого технічного персоналу, а і свідомих, грамотних, технічно підкованих кваліфікованих робітників. Відповідно кількість ФЗУ та учнів, які в них навчались, зростала в СРСР і УСРР з року в рік. Найшвидшими темпами збільшувалась кількість ФЗУ, що створювалися при підприємствах важкої промисловості і транспорту. Процес набору єврейської молоді до ФЗУ (вербування) відбувався дещо хаотично внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин, серед яких – досить високі плани (наряди) на відправлення охочих навчатися у фабзавучах, нав'язування підприємствам учнів попри матеріальну неготовність їх прийняти, халатність деяких працівників Укркомзету і фабзавучів. Унаслідок цього плани, які ставив радянський уряд, не завжди виконувались. Деякі підлітки під час поїздок до ФЗУ і навчання у них стикалися з низкою проблем, а саме: невиплата добових, ненадання продовольчих карток, неможливість за станом здоров'я перебувати у інших кліматичних зонах і займатися важкою фізичною працею. Загалом професійно-технічна освіта, зокрема школи ФЗУ, не користувалися великою популярністю серед єврейської молоді, однак для того, щоб знайти місце у радянському суспільстві, працевлаштуватися, а також мали певні перспективи, багато підлітків проходили відповідне навчання, хоча у другій половині 1930-х рр. їх кількість суттєво зменшилась.

Ключові слова: фабрично-заводське учнівство (ФЗУ), євреї, робітничий клас, професійно-технічна освіта, СРСР, УСРР. Укркомзет.

Постановка проблеми. Професійно-технічна освіта єврейської молоді наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр., зокрема у школах фабрично-заводського учнівства (ФЗУ), є нерозкритою лакуною в українській юдаїці. Водночас учні цих навчальних закладів, що існували в СРСР з 1920 до 1940 рр., були важливим джерелом формування робітничого класу в СРСР і єврейського робітничого класу зокрема.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Проблема освіти єврейського населення у різні періоди історії України є досить популярною темою серед вітчизняних дослідників. Однак висвітлення єврейської освіти у 1920–1930-х рр. (О. Руда [Руда, 2006], Н. Л. Кротік [Кротік, 2003] та ін.) сфокусовано здебільшого на перевагах і проблемах політики коренізації, появи мережі технікумів та інститутів, підготовці та перепідготовці педагогічних кадрів. Водночас навчання єврейської молоді у ФЗУ залишається поза увагою дослідників. Це стосується і проблеми формування єврейського пролетаріату, лави якого поповнювали вихованці фабзавучів. У розвідках, присвячених розвитку професійно-технічної освіти в СРСР (Н. М. Салтан [Салтан, 2012], Л. Зельман [Зельман, 2014], Н. В. Сидоренко [Сидоренко, 2019] та ін.), подається інформація загального характеру, яка не дозволяє відтворити головні тенденції навчання представників національних меншин, зокрема євреїв, у закладах цього типу. Це актуалізує завдання дослідження участі єврейської молоді у ФЗУ наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років.

Мета статті. Автор має намір дослідити участь у школах ФЗУ єврейської молоді в роки першої п'ятирічки (1928–1932 рр.) – період, коли радянська влада взяла курс на форсовану індустріалізацію, що, з одного боку, вимагало, а з другого – мало наслідком суттєве збільшення

робітничого класу в СРСР і УСРР і створення бази для його поповнення. Це дозволить нам відтворити маловідомі сторінки життя єврейської молоді в Україні наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр.

Виклад основного матеріалу. Школи ФЗУ (фабзавучі) виникли в СРСР ще в 1918 р. як форма реорганізації ремісничого учнівства і шкіл-клубів робітничої молоді. Вони ставили своїм завданням підготувати з підлітків, зайнятих у виробництві, кваліфікованих робітників певної спеціальності і влити їх у виробництво з метою підняти його на більш високий технічний щабель. У 1922 р. вони були включені в систему народної освіти РРФСР як основний тип професійної технічної школи в СРСР нижчого рівня. Наприкінці 1920-х рр. існували школи учнівства масових професій (ШУМП), школи ФЗУ з підготовки робітників-універсалів середньої кваліфікації, школи ФЗУ при різних промислових підприємствах. У них навчались підлітки 14–18 років (у різні роки віковий ценз змінювався), що мали освіту не менше 5 класів загальноосвітньої середньої школи (з початку 1930-х р., – не менше 7 класів), а термін навчання становив 2–4 роки залежно від складності професії, яка в них опановувалась. Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. у багатьох ФЗУ цей термін був скорочений до 1,5–2 років. Пік діяльності ФЗУ припав на роки перших п'ятирічок, що обумовлено курсом радянської влади на індустріалізацію і потребою забезпечити фабрики і заводи, які активно будувались або реконструювались, робітничими кадрами.

Прийшовши до влади і перемігши в громадянській війні, радянська влада розпочала відновлення народного господарства. Базу економіки, яка мала швидко відновити зруйноване війною господарство, повинна була створити важка промисловість. Необхідність переходу до нових масштабів будівництва і розвитку промисловості записані в рішеннях XIV партійної конференції, III з'їзду Рад, в документах Держплану, матеріалах XIV з'їзду ВКП (б), який увійшов в історію як з'їзд індустріалізації (1925 р.). Важливою умовою її впровадження була підготовка кадрів.

У постанові Центрального Комітету ВКП (б) «Про підготовку та навчання робочої сили», прийнятій 11 березня 1926 р., вказувалось, що основною метою у справі підготовки кваліфікованої робочої сили має бути реальне оволодіння виробничо-трудовими прийомами і організаційно-виробничими навичками, що актуалізувало роль ФЗУ в цьому процесі. У документі зазначалось, що школи ФЗУ повинні здійснювати підготовку кваліфікованих робітників за ступенем 6-го розряду, що можуть після закінчення школи підвищити свою кваліфікацію до 7, 8, 9-го розрядів. Водночас на школи ФЗУ покладалось завдання підготувати не лише майстрів і представників молодшого технічного персоналу, а і свідомих, грамотних, технічно підкованих кваліфікованих робітників, що свідчить про поєднання економічних та ідеологічних причин стрімкого розвитку ФЗУ у вказаний період [Решения партии, 1967:512-514]. Дані, наведені у таблиці 1, демонструють динаміку збільшення числа учнів ФЗУ протягом першої п'ятирічки, що підтверджує важливість ФЗУ у професійно-технічній освіті в СРСР.

Таблиця 1. Контингенти та продукція промислових навчальних закладів СРСР за виробництвом робочих систем

[Воспроизводство квалифицированной рабочей силы, 1930].

Тип установи		1298/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	За 5 років
ФЗУ	Кількість (тис. чол.)	105,9	169,2	189,6	205,2	224,8	894,7
	Продукція (тис. крб.)	27,0	33,4	40,0	53,1	62,8	216,3

Пропорційно до збільшення кількості ФЗУ та учнів зростали і витрати на їхнє утримання. Так, у 1298/29 р. вони склали 35,7 млн крб., у 1929/30 р. – 62,5 млн крб., у 1930/31 р. – 75,5 млн крб., у 1931/32 р. – 89,7 млн крб., у 1932/33 р. – 105, 2 млн крб. Усього ж у діяльність ФЗУ за період їхнього існування було інвестовано 368,8 млн крб. [Воспроизводство квалифицированной рабочей силы, 1930].

Навчальні заклади з підготовки робітничих кадрів не користувалися великою популярністю серед єврейської молоді. Так, ще за часів Російської імперії, у 1913/14 р. євреї становили лише 5% учнів технічних і ремісничих училищ [Константинов, 2007:119]. Це пояснюється тим, що традиційними галузями з найвищою зайнятістю єврейського населення були кустарно-ремісничі промисли, торгівля, посередницькі організації. Після революції, однак, ситуація змінилася. Радянська влада взяла курс на залучення євреїв до соціалістичного будівництва, що передбачало отримання ними професійно-технічної освіти з метою залучення до лав робітничого класу.

Які ж причини змушували єврейську молодь вступати до шкіл ФЗУ? Безперечно, це потреба отримати роботу, яка давала засоби для виживання, що було особливо важливо у роки

введення карткової системи (1929–1934 рр.), адже учні ФЗУ були прирівняні до робітників і входили до першого списку норми постачання продуктів харчування, за яким були набагато краще, ніж тих осіб, що належали до другого і третього списків, а тим паче позбавленців, які зовсім не отримували карток. Не варто скидати з рахівниць й ідеологічні мотиви і прагнення знайти своє місце в структурі радянського суспільства, в якій приналежність до пролетаріату відкривала багато різних перспектив.

Яким чином відбувалось рекрутування до шкіл ФЗУ? Рознарядка (кількість учнів, яких треба було набрати) спускалась на республіки згори у вигляді постанов уряду СРСР і Народного комісаріату праці СРСР. Відповідно до них Народний комісаріат оборони УСРР разом з Народним комісаріатом праці УСРР, Всеукраїнською Радою професійних спілок (ВУРПС) і Комсомолом погоджував цифру щодо республіки та доводив її до Укркомзету. Документи різних державних установ, втягнутих у цей процес свідчить, що щорічно оголошувалось 4 набори, а у разі недовиконання планів періодично оголошувалися додаткові набори. Представники Укркомзету, з одного боку, укладали угоди з підприємствами, при яких існували (або створювалися) ФЗУ, щодо прийому слухачів, а з іншого – відправляли рознарядку на місця з метою рекрутування охочих пройти ці курси.

У типовому договорі з підприємством прописувалася кількість слухачів ФЗУ та вимоги до них: вік (15–18 років), освіта (не менше 5 класів або закінчення якихось курсів, наприклад, попередньої підготовки – Дозауча), стан здоров'я (вимагались довідки), придатність до фізичної праці, гендерний склад групи, існування довідок (про рік народження, освіту, соціальний стан, направлення на навчання). Додаткові вимоги – потреба у постільній білизні або теплому одязі передавалась в усній формі під час вербування. Головною умовою угод з підприємствами було забезпечення слухачів гуртожитком і технічним обладнанням для опанувати професії. Здебільшого підприємства зобов'язувалися оплатити слухачам проїзд і виділити добові (2–3 гривні на добу). Іноді школи самі відряджали своїх представників для вербування учнів, але це було рідко, адже вимагало від підприємств додаткових витрат. Суттєва деталь – усі учні повинні були бути дітьми трудящих, які користуються виборчими правами [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр.797. Арк.3].

Маємо наголосити, що більшість потенційних слухачів курсів ФЗУ не мали відповідної загальноосвітньої підготовки, тому зазвичай для них нашвидкуруч організовували підготовчі курси (Дозавуч). Наприклад, у листі відповідального секретаря Озету Табачника до Укрозету від 14 липня 1931 р. вказано кошторис таких курсів на 114 чол. – 300 крб., і рознарядка учнів за класовою ознакою. Так, поставлено завдання набрати: дітей робітників – 63 чол., службовців – 7 чол., кустарі – 23 чол., декласованої бідноти – 21 чол. [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 724. Арк.57.].

Після укладення угоди з підприємством починався процес вербування. Ним займалися або місцеві відділи Укркомзету або, за довіреністю від нього, окремі особи, які гарно знали місцевість та контингент, або ж у відрядження виїжджали представники центральних органів установи. У процесі вербування вони обов'язково мали ознайомити потенційних слухачів з умовами ФЗУ, однак, як свідчать документи, це робилось не завжди, тому відбувалось багато нестикувань. Наприклад, хлопців, які приїхали до транспортної школи в Алчевськ, відправили працювати на шахти в «не зовсім гарні обставини», тому вони повернулись додому [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 724. Арк.96.].

Іноді зустрічались випадки відвертої халатності з боку деяких співробітників Укркомзету або підприємств. Були випадки, коли слухачам курсів не видавали картки на харчування і вони голодували по кілька днів або ж їм не дозволяли митися і прати свою білизну [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 724. Арк.128]. З іншого боку, не всі райозети виконували свої обов'язки на належному рівні. Представники деяких ФЗУ неодноразово писали до них прохання подати списки слухачів на заброньовані місця і не отримували відповідей. А іноді траплялось навпаки – підприємства відмовлялись надавати гуртожитки [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр.724. Арк.148] або не відповідали на звернення райозетів [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр.724 Арк.104], або невчасно підписували договори. Були і об'єктивні причини, адже досить часто підприємства повідомляли, що вони мають терміново підготуватися до прийому учнів ФЗУ. Наприклад, 17 вересня 1930 р. Краматорський завод надіслав лист до ВУЦВК, в якому сповіщав, що для того, щоб прийняти 60 єврейських підлітків по травневій рознарядці, він мав забезпечити їм місце для проживання, обладнання для ночівлі (ліжка, матраци, простирадла, ковдри) та обладнання для навчання. У зв'язку з цим він був змушений терміново почати будувати утеплений барак і займатися закупівлею вищевказаного. Однак унаслідок дефіциту промислового обладнання на ринку він не зміг його придбати вчасно. За домовленістю з Укркомзетом завод був готовий прийняти учнів лише після того, як закупить все необхідне. Проте Укркомзет, попри усі домовленості, відправив підлітків на завод. Вони почали прибувати «зовсім роздягнені, без копійки грошей і крім цього 7 чоловік хворих, яких відправили назад». Тому підприємство почало вимагати від Укркомзету, щоб його представники терміново привезли для хлопців теплий верхній одяг, білизну, постільну

білизну та взуття, адже наступали холоди. Також підприємство вимагало від Укркомзету щомісячну дотацію на кожного учня в розмірі 13 крб. [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр.724. Арк.151].

Не можна обійти увагою той факт, що багато представників радянської влади щиро турбувався про єврейську молодь, зокрема містечкову бідноту. Наприклад, на одному із засідань Укрозета у 1931 р. зазначалось, що судячи з досвіду попереднього року, половина з намічених 3000 фабзавучнів будуть сильно потребувати матеріальної допомоги і пропонувалось створити фонд допомоги, надавши кожному учню у перші тижні навчання по 5 крб. [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 791 Арк.51].

З приводу чисельності єврейської молоді, яка навчалась у школах ФЗУ, існують різні дані. Згідно з офіційної статистики СРСР, у 1925 р. в УСРР було 724 професійні школи, включаючи ФЗУ, в яких навчалось 71413 учнів, включаючи євреїв [Народное образование в СССР, 1925]. Дещо іншу статистику наводить В. Константинов. Відповідно до його даних, наведених у таблиці 2, у 1925/26 р. в школах ФЗУ і навчальних майстернях навчалось понад 21000 євреїв або 10% від усіх учнів [Константинов, 2007:119].

Таблиця 2. Чисельність і доля євреїв серед учнів ФЗУ/професійно-технічних училищ у 1925–1939 рр. [Константинов, 2007:119].

	1925–26	1926–27	1930–31	1932–33	1938–39
СРСР	21188	23123	29372	40300	13165
РСФСР	3603	3575	9692	-	13165
УСРР	16279	17904	14878	-	7786
БСРР	1070	1595	4651	-	1097

Ми знайшли в документах Комзету дані, які свідчать, що залучення єврейської молоді УСРР до навчання у школах ФЗУ розпочалось у 1928/1929 р., коли було видано 175 нарядів. Наступного року – 1929/1930, ця цифра зросла до 2230 нарядів на навчання у ФЗУ при підприємствах і 1032 на транспорті.

Плани щодо залучення молоді з України до навчання у ФЗУ, вражають уяву своєю амбіційністю. Наприклад, у 1931 р. у рамках осіннього набору планувалось залучити до ФЗУ та шкіл ШУМП 52700 підлітків з УСРР [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 797 Арк.3]. З них мали рекрутувати 10% євреїв – 5000 чол. [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр.724. Арк.50]. За осіннім набором 1931 р. згідно з директивою Наркомпраці до шкіл ФЗУ на транспорті необхідно було надіслати 1030 єврейських підлітків з України за одними даними, а 1450 чол. – за іншими [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 724. Арк. 135].

Розкладка на зимовий набір до шкіл ФЗУ у 1931 р. була встановлена на рівні 1850 чол. З них на підприємства Криму мали відправити 250 чол., на Північний Кавказ – 200 чол., у Нижній Новгород – 550 чол., у Ленінград – 250, у Магнітогорськ – 600 чол. На навчання у ФЗУ транспорту передбачалось відправити 2200 чол. [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 791. Арк.220]. Схожа цифра плану була встановлена для України і на 1932 р. – 50 тис. чол. [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 899. Арк.5.]. Очевидно, що і кількість єврейських підлітків, що мали направити до ФЗУ, була близькою до попереднього року.

Досить часто такі амбіційні завдання ставились поспіхом, без усякого обґрунтування потреб та можливості у стислий термін заключити договори з підприємствами. Іноді складається враження, що відповідальні органи не могли придумати, на які підприємства відправляти єврейську молодь. Наприклад, у витязі з протоколу Нацменсекції Харківської міськради № 8 від 30 червня 1931 р. зазначено, що ВРНГ досі не надало президії Укркомзету, скільки і на яке підприємство мало бути виділено місць для єврейських підлітків у рамках осіннього набору. Це при тому, що на момент вересня усі наряди на вербування повинні були бути виконані [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр.724. Арк.43].

Інформації щодо виконання планів немає навіть у документах Укркомзету, однак за оцінками його співробітників наряди загалом виконувались на 80–85%. На наш погляд, у цьому немає нічого дивного, адже ми не зустріли інформації щодо використання статистичних даних стосовно чисельності єврейського населення (відповідних вікових груп) для формування нарядів на відправлення на навчання до ФЗУ [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 724. Арк.72]. Причин такої ситуації було кілька. По-перше, не всі підлітки могли за станом здоров'я працювати на промислових підприємствах, більшість з яких розташовувалась на Далекому Сході, у Середній Азії. По-друге, не весь «контингент» хотів їхати на такі підприємства з огляду на складні умови роботи і побуту в цих районах. У зверненні Озету Томашполя до Укркомзету, наприклад, написано, що «вже не було бажаючих їхати на Уралмашбуд» [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 724. Арк.119]. Певну роль у цьому відігравали і розповіді тих осіб, що повернулися з таких місць або їхніх родичів. Деяка частина з тих, хто таки добирався до місця призначення, оцінивши на місці

умови роботи і побуту, поверталась додому. Наведемо кілька прикладів. З 28 підлітків, які повинні були їхати до Миколаївської транспортної школи, відмовилось 5 осіб, які були нажахані розповіддю підлітків, що повернулись з Алчевська, де замість обіцяного навчання на Ворошилівському ФЗУ, їх відправили працювати на шахту [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 724. Арк.95]. З 65 підлітків, що приїхали працювати на промислові підприємства Нижнього Новгорода, не залишився працювати, за словами автора статті у газеті «Трибуна еврейской общественности», «мізерний відсоток» – 8 осіб [Трибуна еврейской общественности, 2:13]. На Щербинську шахту надіслали 10 осіб з Проскурівського округу, з яких залишилося працювати всього 6 осіб. Троє одразу ж повернулись назад, не пропрацювавши жодного дня, одна повернулася додому через кілька днів. Свій від'їзд вони обґрунтували тим, що були до цього ремісниками і не бачили сенсу в тому, щоб працювати на шахті, маючи зовсім іншу професію [Трибуна еврейской общественности, 6:9], однак можна уявити, якими важкими були умови роботи, щоб у складні часи введення карткової системи люди відмовились від гарантованого забезпечення продуктами харчування. Були і випадки, коли вербували хворих підлітків, які за станом здоров'я не могли навчатися і їх після медичного обстеження на місці відправляли додому [ЦДАГОУ. Ф.505. Оп.1. Спр. 904. Арк.16]. Вочевидь це траплялося частіше на заводах важкої індустрії і на шахтах, однак наявні дані не дозволяють точно встановити кількість тих, хто повертався.

В. Константинов наводить дані, згідно з якими у 1930 р. у ФЗУ важкої промисловості навчалось 6,4% євреїв, будівництва – 5,2%, транспорту – 4,6%, а сільського господарства – лише 0,4%. У той же час, в училищах легкої промисловості євреї становили 16,4% учнів, сфери послуг – 8,4%, що свідчить про прагнення отримати підготовку за традиційними «єврейськими» професіями [Константинов, 2007:119]. Водночас у документах Укркомзету ми зустріли інформацію про вербування єврейської молоді лише на ФЗУ при підприємствах важкої і видобувної промисловості. Пояснити це можна переважанням ФЗУ цієї спеціалізації у СРСР. Так, у 1925/26 р. у СРСР у роки індустріалізації існувала така кількість фабзавучів: у металообробці – 238, у гірничій промисловості – 35, у хімічній – 57, у деревообробці – 24, у текстильній – 117, у швейній – 11, у шкіряній – 16, у паперовій – 17, у поліграфічній – 37, у харчовій і цукровій – 39, у будівельній і комунальній – 15, на транспорті – 136, у сільському господарстві – 17 [Из Материалов к отчету правительства СССР 1925/26].

З середини 1930-х років, унаслідок масового залучення єврейської молоді до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, чисельність євреїв у фабрично-заводських і аналогічних училищах стала стрімко знижуватися. За 6 років (1933–1939 рр.) вона скоротилася утричі: з 40000 до 13000 осіб, а частка євреїв серед усіх учнів - з 4,2% до 1,1% (навіть якщо виключити сільськогосподарські училища, то цей показник в 1939 р. становив 1,7%) [Константинов, 2007:119].

Висновки. Отже, хоча школи ФЗУ не користувались великою популярністю у єврейської молоді наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр., однак, незважаючи на різну мотивацію, їх закінчили кілька десятків тисяч підлітків. Більшість із них поповнила ряди пролетаріату. Користуючись важким становищем містечкової бідноти, радянська влада активно вербувала єврейських підлітків на підприємства важкої індустрії, багато з яких розташовувались у віддалених куточках СРСР. Долучаючи так єврейську молодь до соціалістичного будівництва, вона переслідувала не лише економічні, а й політичні мотиви.

Подяка. Висловлюю щире вдячність працівникам архівних установ та бібліотек за сприяння у підготовці статті, а також членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримала фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Воспроизводство квалифицированной рабочей силы.** URL: <http://istmat.info/node/42397>.
- Гриневиц, Л.** (2004). Єврейське національно-культурне відродження 1920-х – 1930-х рр. в УСРР у «прокрустовому ложі» більшовицької ідеології. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр.*, 12, 225-233.
- Еврейские подростки на заводах в Нижнем Новгороде** (1931). *Трибуна еврейской общественности*, 2, 13.
- Еврейские рабочие на рудниках Донбаса** (1929). *Трибуна еврейской общественности*, 6, 9.
- Зельман, Л.** (2014). Основні етапи розвитку професійно-технічної освіти в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2, 205–216.
- Из Материалов к отчету правительства СССР за 1925/26 г.** Режим доступу: <http://istmat.info/node/6180>.

.....
Константинов В. (2007). *Еврейское население в XX веке. (Социально-демографический анализ)*. Иерусалим: Издательство ЛИРА, 305 с.

Краткий свод статистических данных о народном образовании за пятилетие 1921–1925 гг. URL:

http://istmat.info/files/uploads/22102/obrazovanie_1921-25_vyp.1_obzor_21-25_tablicy.pdf

Кротік, Н. Л. (2003). Єврейська освіта в Україні, Білорусії та Російській Федерації у 20 – на початку 30 рр. ХХ століття: спільні та відмінні риси. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 3, 181–192.

Народное образование в СССР по данным текущих обследований на 1 января 1922, 1923 и 1924 гг. и краткий свод статистических данных за пятилетие 1921–1925 гг. URL: <http://istmat.info/node/22102>

Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Т. I. (1967). Москва: Изд-во политической литературы. 250 с.

Руда, О. (2006). Роль єврейських культурно-освітніх товариств у розвитку національного шкільництва в Галичині (1923–1939). *Проблеми гуманітарних наук. Серія : Історія*, 38. 89–106.

Салтан, Н. М. (2012). Основні форми підготовки кваліфікованої робочої сили в Українській ССР у 1920–х – на початку 1930-х років. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер. : «Історія та географія»*, 45. 113–117.

Сидоренко, Н. В. (2019). *Розвиток освіти національних меншин у північно-східній Україні у 20-х – 30-х роках ХХ століття* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки). Суми, 20 с.

ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань України.

Татьяна Перга

ГУ «Институт всемирной истории НАНУ»

кандидат исторических наук, старший научный сотрудник (Украина)

Участие еврейской молодежи в фабрично-заводском ученичестве в СССР в конце 1920-х – начале 1930-х гг.

Аннотация. *Целью статьи является рассмотрение политики СССР по привлечению еврейской молодежи в школы фабрично-заводского ученичества (ФЗУ) в период первой пятилетки (1928–1932 гг.), ее причин и последствий. Методология исследования базируется на анализе малоизвестных и неизвестных архивных источников организации Комзет. Научная новизна работы заключается в том, что в украинском юдаистике эта проблема не исследована, несмотря на большое внимание, которое уделяется изучению еврейского образования. Выводы.* Автор пришел к выводу, что на ФЗУ в СССР возлагалась задача выполнения как экономических, так и политических задач, ведь они должны были готовить не только мастеров и представителей младшего технического персонала, а и сознательных, грамотных, технически подкованных квалифицированных рабочих. Соответственно количество ФЗУ и учащихся в них росло в СССР и УССР из года в год. Самыми быстрыми темпами увеличивалось количество ФЗУ, которые создавались при предприятиях тяжелой промышленности и транспорта. Процесс набора еврейской молодежи в ФЗУ (вербовки) происходил несколько хаотично вследствие объективных и субъективных причин, среди которых – достаточно высокие планы (наряды) на отправку желающих учиться в фабзаучи, навязывание предприятиям учеников, несмотря на материальную неготовность их принять, халатность некоторых работников Укркомземау и фабзаучей. В результате планы, которые ставило советское правительство по привлечению еврейских подростков в фабзаучи, не всегда выполнялись. Некоторые подростки во время поездок в ФЗУ и обучения в них сталкивались с рядом проблем, в частности это невыплата суточных, непредоставление продовольственных карточек, невозможность по состоянию здоровья находиться в других климатических зонах и заниматься тяжелым физическим трудом. В общем, профессионально-техническое образование, в том числе школы ФЗУ, не пользовались большой популярностью среди еврейской молодежи, однако для того, чтобы найти место в советском обществе, трудоустроиться, а также иметь определенные перспективы, многие подростки проходили соответствующее обучение, хотя во второй половине 1930-х гг. их количество существенно уменьшилось.

Ключевые слова: фабрично-заводское ученичество (ФЗУ), евреи, рабочий класс, профессионально-техническое образование, СССР, УССР.

Tatiana Yu. Perga

State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine"
PhD (History), Senior Researcher (Ukraine)

**Participation of Jewish Youth in the Schools of Factory Apprenticeship in USSR
at the End of the 1920s – at the Beginning of the 1930s**

Abstract. *The purpose of the article is to examine the policy of the USSR to attract Jewish youth in the schools of factory apprenticeship (FZU) during the first five-year plan (1928 - 1932), its causes and consequences. The research methodology is based on the analysis of little-known and unknown archival sources of the Komzet organization. Scientific novelty of the work is that this problem has not been studied in Ukrainian Judaism despite wide attention that had been paid to the investigation of Jews education. Conclusions.* *The author concluded that FZU in the USSR was tasked with both economic and political tasks, as they were obliged to educate not only masters and representatives of junior technical staff, but also conscious, literate, technically qualified workers. Accordingly, the number of FZU and students who studied there grew from year to year in the USSR and Ukrainian SSR. The fastest speed of growing demonstrated FZU established in the heavy industry and transport. The process of recruiting Jewish youths to FZU has been somewhat chaotic due to objective and subjective reasons, including high plans to recruit those wishing to study in apprenticeship schools, imposing students on enterprises despite their financial unwillingness to accept them, negligence of some Ukrkomzet employees and representatives of enterprises. As a result, the Soviet government's plans to involve Jewish adolescents to the education in the apprenticeship schools were not always fulfilled. A number of problems were encountered by some teenagers during their trips to these schools and training there, including the non-payment of secondment costs, non-provision of food cards, heavy physical labor, inability to live in other climatic zones for health reasons. It has been proven that technical and vocational education, including FZU schools, has not been very popular among Jewish youth, but in order to find a place in the Soviet society, to find employment and to have certain prospects, many adolescents have finished education, although their number has significantly decreased in the second half of the 1930s.*

Key words: *factory apprenticeship (FZU), Jews, working class, vocational education, USSR, Ukrainian SSR, Ukrkomzet.*

References:

CDAGHOU – Centralnyj derzhavnyj arkhiv ghromadsjkykh ob'jednanj Ukrajinj. [Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine]. [in Ukrainian].

Ghrynevych, L. (2004). Jevrejske nacionaljno-kulturne vidrodzhennja 1920-kh – 1930-kh rr. v USRR u "prokrustovomu lozhi" bilshovycjkoji ideologhiji [The Jewish national and cultural revival of the 1920s and 1930s in the USSR in the "Procrustean lodge" of Bolshevik ideology]. *Problemy istoriji Ukrajinj: fakty, sudzhennja, poshuky: Mizhvid. zb. nauk. pr.*, 12, 225-233. [in Ukrainian].

Iz Materialov k otchetu pravitelstva SSSR za 1925/26 g. [From Materials to the report of the government of the USSR for 1925/26] URL: <http://istmat.info/node/6180> [in Russian].

Konstantinov, V. (2007). *Jevrejskoe nasedenie v XX veke. (Sotsialno-demograficheskiy analiz) [Jewish Population in the Twentieth Century. (Socio-demographic analysis)].* Ierusalim: Izdatelstvo LIRA, 305 p. [in Russian].

Krotik, N.L. (2003). Jevrejsjka osvita v Ukrajinj, Bilorusiji ta Rosijskij Federaciji u 20 -na pochatku 30 rr. XX stolittja: spiljni ta vidminni rysy [The role of Jewish cultural and educational societies in the development of national schooling in Galicia (1923-1939)]. *Pedagoghika i psykhologhija profesijnji osvity*, 3, 181-192. [in Ukrainian].

Kratkiy svod statisticheskikh dannykh o narodnom obrazovanii za pyatiletie 1921 - 1925 gg. [A Brief Set of Statistical Data on Public Education for the Five Years 1921-1925]. URL: http://istmat.info/files/uploads/22102/obrazovanie_1921-25_vyp.1_obzor_21-25_tablicy.pdf [in Russian].

Narodnoe obrazovanie v SSSR po dannym tekushchikh obsledovaniy na 1 yanvarya 1922, 1923 i 1924 gg. i kratkiy svod statisticheskikh dannykh za pyatiletie 1921-1925 gg. [Public education in the USSR according to current surveys as of January 1, 1922, 1923 and 1924 and a brief summary of statistical data for the five years 1921-1925]. URL: <http://istmat.info/node/22102> [in Russian].

Resheniya partii i pravitelstva po khozyaystvennym voprosam. T.I. [Party and government decisions on economic issues] (1967). Moskva: Izd-vo politicheskoy literatury. 250 p. [in Russian].

Saltin, N.M. (2012). Osnovni formy pidgotovky kvalifikovanoji robochoji syly v Ukrajinjskij SSR u 1920-kh – na pochatku 1930-kh rokiv [The main forms of training of skilled labor in the Ukrainian SSR in the 1920s - early 1930s]. *Zbirnyk naukovykh pracj Kharkivskogho nacionalnogho*

.....
pedagogichnoho universytetu imeni Gh. S. Skovorody. Ser.: «Istorija ta gheografija», 45. 113-117. [in Ukrainian].

Sydorenko, N.V. (2019). Rozvytok osvity nacionaljnykh menshyn u pivnichno-skhidnij Ukraini u 20-kh – 30-kh rokakh XX stolittja [Development of education of national minorities in north-eastern Ukraine in the 1920s and 1930s] *Extended abstract of Candidate's thesis. Sumy.* [in Ukrainian].

Yevreyskie podrostki na zavodakh v Nizhnem Novgorode (1931). [Jewish teenagers in factories in Nizhny Novgorod]. *Tribuna evreyskoy obshchestvennosti*, 2, 13. in Russian].

Yevreyskie rabochie na rudnikakh Donbasa (1929). [Jewish workers in the mines of Donbass]. *Tribuna evreyskoy obshchestvennosti*, 6, 9. [in Russian].

Vosproizvodstvo kvalifitsirovannoy rabochey sily [Reproduction of skilled labor]. URL: <http://istmat.info/node/42397> [in Russian].

Zeljman, L. (2014). Osnovni etapy rozvytku profesijno-tekhnichnoji osvity v Ukraini [The main stages of development of vocational education in Ukraine]. *Pedagoghika i psykholohija profesijnoji osvity*, 2, 205-216. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 04.02.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 11.03.2021 р.